

Bron: A.R. Leen, 'De kern en kracht van de markteconomie', *Liberaal Reveil*, jaargang 52, 2011 (4), pp. 195-200.

DE KERN EN KRACHT VAN DE MARKTECONOMIE: EMPIRISCH, THEORETISCH EN ETHISCH

Auke R. Leen

Het volgende is de weergave van mijn voordracht op de Zomerschool van de Teldersstichting. Doel was het uiteenzetten van de principes van de liberale markteconomie: de principes die ons vertellen hoe persoonlijke vrijheid, economische welvaart en binnenlandse vrede kunnen worden bereikt.

DE MORAAL VAN HET BETOOG

Voor de klassiek liberaal staat de individuele vrijheid voor een ieder als ideaal voor de samenleving centraal (1). Dat is niet een onervulbaar ideaal. Met een markteconomie wordt het een reële mogelijkheid. De rol van de overheid is beperkt. Zij dient hoofdzakelijk het kader te bepalen waarbinnen de markt functioneert: in een liberale samenleving bepaalt de overheid de spelregels en levert de scheidsrechter bij conflicten. En wat er uit het marktproces komt---daar moeten we het mee doen. De markt is een ruilproces en geen computer met een door de overheid of wie dan ook te bepalen einduitkomst. Op de markt wordt geen wedstrijd gespeeld met een van te voren bekende uitslag. De einduitkomst van het marktproces komt daardoor niet voor morele beoordeling in aanmerking en kan ook niet door faciliterend overheidsbeleid worden verbeterd. Een overheid die de totale vraag probeert te stimuleren of te sturen is uit den boze. De mate van vrijheid van een ieder om in zijn of haar handelen eigen doelen na te streven, levert de norm waaraan we een markteconomie moeten beoordelen. Het primaire doel van overheidsbeleid is de vrijheid te maximaliseren (2). Maar gelukkig maakt de markt niet alleen vrijheid mogelijk. Ze geeft ook welvaart en vrede. Hoe doet de markt dat? De kern van de markteconomie is de ruil met wederzijds voordeel. De kracht van de markteconomie is dat door decentrale besluitvorming bestaande kennis wordt benut en het ontstaan van nieuwe kennis wordt gestimuleerd.

Kern en kracht van de markteconomie zijn empirisch, theoretisch en ethisch te staven. En toch, hoewel de markt negen keer op een rij slaagt (3) en overheidsbeleid negen keer op een rij mislukt (4), wordt keer-op-keer een tiende keer voor overheidsingrijpen gekozen. Waarom? In het verleden waren dat een geloof in de betere uitkomsten van een centraal geleide economie en de vermeende onrechtvaardigheid van de markt. In deze tijd is dat vooral de roep van burgers om bestaanszekerheid die de overheid zegt te kunnen bieden. Blijvende afhankelijkheid, een geringe welvaart en binnenlandse strijd waren en zullen altijd het gevolg zijn.

ONZE EERSTE VRAAG: HOE WERKT DE MARKTECONOMIE?

SMITH

Onze eerste reactie op een systeem van individuele vrijheid is 'dat moet een chaos worden'. Maar sinds de 18^e eeuw weten we beter: er ontstaat een spontane orde. De

verklarende theorie, voor wat hij noemde ‘het systeem van de natuurlijke vrijheid’, gaf de moraal filosoof Adam Smith in 1776. Er is een natuurlijke neiging in ieder mens waarop we de samenleving kunnen baseren en die individuele vrijheid mogelijk maakt. Smith ging uit van de simpele en evidente waarheid dat ieder mens in zijn handelen zijn positie probeert te verbeteren. Wensen en mogelijkheden mogen verschillen, maar in het streven van een minder een meer gewenste situatie te maken, kunnen we elkaar, ongeacht cultuur of wat dan ook, de hand reiken. Als wij de neiging om onze positie te verbeteren vorm geven op een markt met privaat eigendom en vrijwillige ruil ontstaat iets goeds: persoonlijke vrijheid, economische welvaart en binnenlandse vrede. Kortom, er zijn kenmerken van menselijk gedrag die we kunnen generaliseren en die voor orde zorgen. De verschillende wensen van individuen hoeven niet tot een strijd van allen tegen allen te leiden; er is geen almachtige Leviathan nodig om de strijd te beperken. Zoals Thomas Hobbes dat laatste in de eeuw voor Smith nog nodig achtte.

Als we op een markt onze positie proberen te verbeteren, en daarbij een afweging van de kosten en baten maken, zal, als de prijs omhoog gaat, de gevraagde hoeveelheid dalen. Natuurlijk sommigen zullen er nog grif het gevraagde bedrag voor betalen, maar anderen die daarvoor twijfelden, zien er bij een verhoogde prijs vanaf. De markt wordt gecoördineerd door de prijzen zoals die voortvloeien uit het geheel van vraag en aanbod. De markt dient hoofdzakelijk om de informatie te verspreiden op grond waarvan kopers en verkopers handelen. De overheid bepaalt de eigendomsrechten, waakt tegen fraude en garandeert de nakoming van contracten.

Hiernaast bestaat de rol van de overheid uit het openhouden van de toetreding tot een markt en het zorg dragen voor een stabiele munt (5). Bij vrije toetreding en concurrentie hoeven we niet op de goedheid van een ondernemer te vertrouwen. Zelfs al zouden alle ondernemers het slechte willen: hoge prijzen vragen en slechte producten leveren, concurrentie dwingt ze een goed product voor een lage prijs aan te bieden. We kunnen immers stemmen met onze voeten. Nergens in zijn boek spreekt Smith gunstig over ondernemers. Je hoeft de samenleving dus niet te baseren op naastenliefde of solidariteit; liefde is een schaars goed en is al gauw op aan naaste familie en vrienden (6). We kunnen op drie manieren met schaarste omgaan. Negatief ethisch: diefstal ten koste van de ander. Positief: altruïstisch, ten koste van je zelf. Of amoreel, onze welvaart dienen door die van de ander te dienen. Dat laatste is de manier van de markt (7).

DE EUROPESE INTERNE MARKT

De natuurlijke neiging van de mens tot ruilen bloeit bij de mogelijkheid van specialisatie in de productie. Hoe groter de markt, hoe meer specialisatie er mogelijk is. Als bakker ben je in een autarkisch dorpje al gauw uitgebakken. Voor Smith was de grootte van de markt dan ook essentieel. Ook kapitaal, de derde groeibevorderende factor, naast specialisatie en de grootte van de markt, kan binnen een interne markt daarheen stromen waar het, het meeste oplevert.

De toegenomen concurrentie en daarmee prikkel tot efficiëntie en innovatie, is ook het grote goed van de ene Europese interne markt (8). Natuurlijk door de interne markt zijn de kosten verbonden aan de ruil afgenomen en kunnen ondernemers vrijelijk exporteren. Maar het grote goed is vooral dat ondernemers nu de hete adem van heel Europa in hun nek voelen. Ondernemers hebben minder kans om hun binnenlandse markt voor buitenlandse concurrentie af te schermen. Dat die ene interne markt er is gekomen,

mag een klein wonder heten. Economische argumenten inzake de efficiëntie van een grote interne markt zouden het destijds waarschijnlijk nooit alleen hebben gered. Het is waarschijnlijk te danken aan de vastberadenheid om na de Tweede Wereldoorlog door integratie toekomstige oorlogen te vermijden (9).

PRIKKELS

Waarom geeft ruil binnen het door de overheid geschapen kader een goed resultaat voor de welvaart? Dat komt omdat, zoals wel is gezegd, ‘de markt prikkels is en de rest commentaar’. Door individueel eigendom passen we beter op spullen dan bij gemeenschappelijk eigendom. Dat wist Aristoteles al. Een ieder koopt liever een auto van een individuele eigenaar dan een ex-huurauto. Eigendom zorgt er ook voor dat innovatie loont---en ook geschiedt; je plukt er zelf de vruchten van. Je ziet mogelijkheden als je vrij bent om ze te benutten. De markt is, dankzij de vruchtbaarheid van de vrijheid, primair een ontdekkingsproces. Gaat dit streven niet ten koste van onze medemens? Bij Karl Marx gaat het in een markteconomie niet om vrijwillige ruil met wederzijds voordeel maar om het behalen van winst door middel van het uitbuiten van de medemens. Nee. Een ieder profiteert in de vrijwillige ruil. Sterken en zwakken heb je in iedere samenleving. In een markteconomie kunnen de sterken alleen daarvan profiteren door zich voor de zwakken nuttig te maken.

RIJKDOM

Een producent die rijkdom vergaart, hoeft niet later van zijn rijkdom te geven om iets terug te doen voor de samenleving. Dat heeft hij al gedaan. Om rijkdom te vergaren moet je immers eerst geven, je nuttig maken. Productiemiddelen hebben ook slechts waarde zolang ze nuttig worden aangewend in de ogen van de consumenten. Het aandelen vermogen van Bill Gates is in naam zijn eigendom, maar in feite is het een sociaal mandaat dat wij als consumenten hem geven. Het behoudt zijn waarde zolang hij het goed voor ons beheert. Wij zijn geen euro armer omdat Gates over een groot vermogen beschikt. Slechts zijn consumptie gaat ten koste van onze consumptie. Hoewel vermogens tussen de mensen enorm kunnen verschillen, zijn de verschillen in consumptie, althans in een markteconomie, niet zo groot. Vooral als we naar de gebruiksmogelijkheden kijken. Het *flatscreen* bij Bill Gates is hooguit wat platter dan bij de gemiddelde consument. Maar wat hij ziet, zien wij ook.

KENNISECONOMIE

In een markteconomie wordt ieder geprikkeld om van zoveel mogelijk, vaak unieke en aan tijd en plaats gebonden, kennis gebruik te maken (10). Met zijn allen zijn we veel slimmer dan de leden van het centraal planbureau ooit kunnen worden. Het Westen is rijker niet alleen omdat het meer kapitaal heeft, maar vooral omdat het meer van de bestaande kennis gebruik maakt. Kortom, een markteconomie, decentrale besluitvorming, is een kenniseconomie *pur sang*. Want wat is de natuurlijke weg van een markteconomie? Kennis, een onuitputtelijke grondstof, gaat er bij ieder product in toekomstige mate in, arbeid en grondstoffen worden eruit gehaald. Het is zoals Alan Greenspan, de vorige president van de Amerikaanse centrale bank, stelde: de Amerikaanse economie is de laatste vijftig jaar in reële termen vervijfvoudigd, in gewicht is het nog geen grammetje toegenomen. De groei in de kennis wordt in veel doemscenario's ontkend. De

voorstelling van de toekomst is dat onze mogelijkheden gelijk blijven, maar ons verbruik blijft groeien. We moeten echter een onderscheid maken tussen natuurlijke en economische hulpbronnen. Om die laatste gaat het, en die zullen nooit uitgeput raken. Zeldzame metalen zijn helemaal niet zeldzaam. De zeebodem ligt er vol mee, maar ze zijn nog te duur om te winnen. Zo hebben we ook genoeg moeilijk windbaar gas. Het zit bijna overal op aarde en hoeft dus niet van verre te worden aangevoerd. Maar het wordt nu pas lonend om het met nieuwe technieken te winnen. Bovendien zorgen stijgende prijzen bij schaarste voor een soepele aanpassing. Kortom, het beste natuurlijke milieu voor het leven van de mens is een omgeving van vrijheid: de markteconomie (11).

Gevaarlijk voor onze vrijheid, welvaart en vrede wordt het als overheden met behulp van bestaande kennis toekomstige ontwikkelingen proberen dicht te timmeren. Dit om zekerheid te bieden waar het niet kan (12). Dan worden we nooit slimmer dan we nu al zijn. Gevaren ontstaan ook omdat velen denken dat in de economie, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in de natuurwetenschappen, geen wetten bestaan: de prijs als onzichtbare hand en het winst en verlies mechanisme. Alsof bij een verhoging van het minimumloon niet de gevraagde hoeveelheid, en dus de werkgelegenheid, afneemt. Maar ook een ondernemer probeert zijn positie te verbeteren. Velen zullen er mee stoppen als ze erop achteruit gaan. Zo daalt ook de verkoop van overheidsobligaties als de prijs, in de vorm van een groter risico op het niet betalen, stijgt. Overheden denken dat ze zich er wel uit kunnen praten. Maar de markt is meedogenloos in haar wetten van vraag en aanbod voor individu en overheid---maar we krijgen er wel onze vrijheid, welvaart en vrede voor terug.

ONZE TWEEDE VRAAG: HET KAN, MAAR WILLEN WE HET OOK?

Een korte periode na de publicatie van Smiths boek uitgezonderd, luidt het antwoord: eigenlijk niet. In de loop van de tijd zijn verschillende antwoorden gegeven: met een centraal geleide economie kan het beter; het moet eerlijker; en we willen het zelf, we zoeken zekerheid bij de overheid.

PLANNING

Met een centraal geleide economie kan het beter, maar dat een centraal geleide economie niet werkt, weten we in ieder geval zeker met de val van de Berlijnse muur. De prikkels op handelen waren pervers ('zij deden alsof ze ons betaalden, wij deden alsof we werkten') en de onmogelijkheid om de bestaande verspreid aanwezige en snel veranderende kennis te centraliseren, werd niet erkend. Hoe complexer een samenleving is, hoe minder centrale leiding mogelijk is. Juist dan moeten we van zoveel mogelijk kennis gebruik maken. Kennis die bovendien de vrijheid nodig heeft om te groeien. Zo blijkt in Amerika wetgeving van het bankwezen, na de financiële crisis, een onmogelijkheid. Vanwege onvoorziene effecten wordt al terug gekomen op voorgestelde regelingen (13). In een markteconomie is het voldoende om mensen te confronteren met de gevolgen van hun daden: het winst- en verliesmechanisme.

ETHIEK

Het moet eerlijker, maar de ethiek van de markt is niet gericht op een beoordeling van de einduitkomsten van de markteconomie. Zij is gericht op het marktproces zelf. Het is zoals bij een sportwedstrijd: als er volgens de regels is gespeeld, is iedere uitkomst juist.

Natuurlijk zullen er altijd mensen buiten de boot vallen als we zo een samenleving inrichten. Die moeten natuurlijk worden geholpen. Maar daar hebben we dan wel de middelen voor. Met andere woorden, de markt is amoreel maar geeft wel ruimte voor moreel gedrag. Dat is wat anders dan gedwongen liefdadigheid via belastingheffing. Dat laatste berooft het individu, zoals vroeger de slaaf, van de vruchten van zijn arbeid. Een liberaal heeft vertrouwen in de mens en niet in de overheid. De negatieve eigenschappen die worden toegeschreven aan de markt zijn die van de mensen in het algemeen. Het is veelal juist de markt die de werking van deze negatieve eigenschappen beperkt (14). In een markteconomie kun je slechts rijk worden door te geven. Je hebt immers slechts de vrijheid om je zelf nuttig te maken.

AFHANKELIJKHEID

We willen het zelf. Velen dragen graag de verantwoordelijkheid over aan de overheid om deze zelf maar niet te hoeven dragen. We zijn bang om vrij te zijn (15). De vraag is dus kunnen we het en willen we het ook. De liberaal claimt dat een meerderheid van de mensen in potentie het kan en wil---dit in de mate waarin individuele vrijheid wordt gevraagd binnen de institutionele structuur van de markt en de democratie (16). Al zal het nog wel een tijdje duren voordat een ieder de negen meest verschrikkelijke woorden in de Engelse taal volgens Ronald Reagan onderschrijft: *I'm from the government and here to help you*. Hier ligt voor de liberaal een taak (17).

WAT IS HET PRINCIPE VAN LIBERAALBELEID?

De beantwoording van deze vraag hangt samen met wat we als het grootste probleem zien. Is dat de conjunctuurencyclus, of is het de bedreiging van de individuele vrijheid door een groeiende macht van de overheid?

CONJUNCTUURCYCLI

Kunnen we eigenlijk wel iets anders verwachten dan het op en neer gaan van de economie? Al is dat met een onderliggende trend van groei. Is het ook niet vanzelfsprekend dat we er soms met zijn allen behoorlijk naast zitten. Niemand kan immers onze toekomstige kennis voorspellen. Achteraf zouden we veel zaken anders hebben gedaan. Ook de aandelenmarkt is een slechte voorspeller. De Amerikaanse Nobelprijs winnaar Paul Samuelson stelde dan ook, 'de aandelenmarkt heeft negen van de vijf laatste recessies voorspeld.' Kortom, er zijn investeringen gedaan die niet houdbaar zijn en moeten worden afgebouwd. Een crisis is dus niet het probleem maar de oplossing waar we doorheen moeten. Prijzen dienen zich aan te passen. Fases van de creatieve destructie zijn door Joseph Schumpeter beschreven als inherent aan de markteconomie.

KEYNES

De algemene Keynesiaanse wijsheid is dat de overheid in tijden van crisis de vraag moet stimuleren. Maar beleid heeft nog nooit geholpen (18). Sinds overheden vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw beleid voeren, duren conjunctuurencycli niet korter dan voorheen---en van een dubbele dip had voor die tijd nog niemand gehoord. De schulden

die worden gemaakt om de economie te stimuleren, worden bijna altijd door inflatie betaald. Vandaar dat er weinig terecht komt van het doel om de waarde van de munt stabiel te houden. Van de vooroorlogse waarde van de dollar is nog maar een paar cent over. Terwijl die daarvoor sinds de tijd van Smith bijna stabiel was gebleven (19). Inflatie, een algemene prijsstijging, heeft niets met marktwerking te maken. Marktwerking is gebaseerd op individueel fluctuerende prijzen. Inflatie is een monetair verschijnsel; in een geldloze wereld kan er nooit een algemene stijging van het prijspeil zijn. Stel dat de ruilwaarde van een hert, twee bevers is. Inflatie betekent dan dat de ruilwaarde twee herten tegen vier bevers wordt. Dat schiet niet op. Het is altijd het ruilmiddel dat in waarde daalt: meer geld in omloop maar niet meer goederen. Een echte kostenstijging betekent altijd een relatieve prijsverandering. Daar is niets op tegen. De wetten van vraag en aanbod sturen de economie.

ECHTE ECONOMIE

Voor de klassiek liberaal heeft Keynesiaans beleid weinig met echte economie te maken. Economie heeft te maken met individuen die door ruil hun positie proberen te verbeteren. Prijzen, die schaarste weergeven, spelen de hoofdrol. Om die rol te kunnen spelen, moeten ze kunnen fluctueren (20). In tijden van crisis: werkloosheid, onverkochte goederen in de winkel, een woningmarkt die op slot zit, moeten de prijzen zich dus aanpassen. Wat ze niet doen als de overheid prijzen daartoe niet de kans geeft. Voor de Keynesiaan lijkt het alsof er geen schaarste is. Mensen zitten thuis te niksen en om die aan het werk te krijgen, is pure winst. Je offert er immers niets voor op. Maar, natuurlijk moet er wel geld komen om ze aan het werk te helpen. Geld dat ergens vandaan moet komen. Zo kost het ook geld om de woningmarkt, met een verlaagde overdrachtsbelasting, weer van het slot te krijgen met prijzen die kennelijk alleen maar naar boven moeten. Bovendien is dat overhevelen van geld gelijk aan het verplaatsen van water met een lekkende emmer.

Wat we dus alom zien als gevolg van Keynesiaansbeleid zijn cycli van overheidstekorten om de economie te stimuleren en schulden die door een waardevermindering van het geld worden betaald. Natuurlijke zichzelf corrigerende correcties van de markt veranderen in wereldwijde crises. Niet de instabiliteit van de markt is het probleem, maar een overheid die veel te snel ingrijpt en onzekerheid creëert. Wie gaat al die schulden betalen? Als markten de kans krijgen, passen ze zich snel aan op grond van de prikkels op individueel gedrag. Prikkel waarvoor Keynes geen oog had met zijn aandacht voor de totale consumptie en het management daarvan. Keynesiaansbeleid is meer geschikt voor een centraal geleide economie waar een elite de wijsheid in pacht denkt te hebben (21).

De markt kan veel meer dan we denken. Veranderende prijzen, de discipline van winst en verlies, geven leiding. Er zijn wel macro problemen maar de oplossing is micro. Vertrouwen in mensen impliceert immers een vertrouwen in de markt. Als de overheid niets doet, betekent dat niet dat er niets gebeurt---dan doen individuen het (22). Fouten moeten worden hersteld. Dat gebeurt met je eigen geld in de regel sneller dan met andermans geld. Bij grote verliezen trekt een ondernemer er al gauw de stekker uit. Bij de overheid is de reactie veelal nog meer geld uitgeven of nog meer overheid. Bovendien gaat van overheidsbeleid een verkeerde prikkel uit als verliezen worden gesocialiseerd. De huidige crisis kan alleen al om die reden niet langer een crisis van de markteconomie zijn. Daar hoort vrijheid en verantwoordelijkheid voor de resultaten bij. Het huidige overheidsbeleid

kijkt niet naar en vertrouwt niet op het handelen van velen maar probeert te bepalen wat die velen moeten doen (23).

NIET-DISCRIMINATIE

Wat moet het richtsnoer zijn bij beleid? Allereerst moeten we beseffen dat de liberaal gedwongen wordt te voetballen op een veld waarop hij dat eigenlijk helemaal niet wil. Voor de liberaal geldt de regel dat in de economie veel te leren valt maar weinig te doen. Niet dat een liberaal niet kan voetballen. Natuurlijk wel. Behalve zij die echt uit de boot vallen te helpen en informatie te verspreiden, hoeft de overheid weinig te doen. Het zal er veelal op neerkomen aan te geven waarom voorgesteld beleid niet zal werken. Zoals Smith in zijn *Wealth of Nations* ook aantoonde waarom het mercantilistische beleid destijds verkeerd was.

Als de overheid beleid voert, moet ze dat voor een ieder doen. Dus geen gerichte steun voor een bepaalde sector maar voor iedere sector. Algemeenheid, niet-discriminatie, is het principe van liberaal overheidsbeleid (24). Veel beleid blijft er dan niet over; het geldt daartoe zal snel op zijn. De kans dat een meerderheid een minderheid uitbuit wordt kleiner; aan de uitwerking van de goede bedoelingen van de overheid kan worden getwijfeld. Want wie valt meer te vertrouwen: De politicus die met andermans geld stemmen probeert te winnen, of de zakenman die met zijn eigen geld zijn winst probeert te vergroten door de consument te dienen? Het principe van niet-discriminatie biedt ook geen gelegenheid tot *rent-seeking* van belangengroepen. De motivatie daartoe is enorm. Want al wordt daardoor de totale koek kleiner, 5 procent van 100 is altijd nog meer dan 1 procent van 200. Kortom, iedereen dient gelijk behandeld te worden, niet alleen in het recht maar ook in de economie (25).

CONSTITUTIONELE ECONOMIE: HAYEK EN BUCHANAN

Het omgaan met conjunctuurecycli is onderdeel van de dagelijkse politiek. Echter voor de liberaal is de constitutionele economische politiek, het bepalen van de spelregels van de dagelijkse politiek, veel belangrijker. Dat is het speelveld van de liberaal. Een overheid wil altijd meer macht ---vooral economische (26). Vanouds is het doel van een constitutie die macht te perken. Dat werkt echter maar zeer ten dele en dient permanent te worden bewaakt. De perfecte werkzame constitutie moet nog worden uitgevonden. Een constitutie heeft dan ook nooit als doel overheidsbeleid zo efficiënt mogelijk te organiseren. Dan hadden we wel een dictator en geen scheiding der machten en ook nog eens verspreid over verschillende niveaus (27).

Als we de weg van de vrijheid willen gaan, moet de dagelijkse politiek altijd op de economische constitutie worden teruggevoerd (28). Waar is het bijvoorbeeld fout gegaan in de EU? Afgesproken regels die het karakter van grondwettelijke regels hadden, bleken als was (29). We mogen daarom ook blij zijn met externe controle mechanismen op de door de EU afgesproken regels, zoals het bestaan van het Duitse constitutionele hof (30). Bovendien geldt dat bij het bepalen van die constitutionele regels mensen, in tegenstelling tot in de dagelijkse politiek, vaak redelijk zijn. Vooral omdat ze door de lange tijdstermijn waarop de regels betrekking hebben de eigen toekomstige positie niet kennen (31).

KORTOM

De overheid, hoe noodzakelijk ook, in toom houden, is een belangrijk, zo niet het grootste, eeuwige en enige liberale probleem. Want wat blijft er anders over voor de liberaal van zijn principiële uitgangspositie inzake de individuele vrijheid? Kritiek op de socialist dat hij de gemengde economie in de verkeerde verhouding mengt? Er resulteert een situatie waarbij de socialist de hoogstaande principes aan zijn kant heeft en de liberaal slechts op de (on)betalbaarheid van een voorstel kan wijzen. Als we starten bij de visie van de socialist dat de overheid er is om sociale misstanden te bestrijden, en niet om voor individuele vrijheid een klein maar krachtig kader te creëren, kun je als liberaal nooit echt nee zeggen (32). De wet is nodig maar zonder vrijheid verliest de wet haar natuur en haar naam en verwordt tot onderdrukker (33). De markteconomie doet het werk, daar heeft de liberaal weinig omkijken naar. Met een kleinere overheid, bezuinigen, wordt niet afgebroken maar opgebouwd (34). Het geld verdwijnt niet maar wordt alleen anders uitgegeven. We krijgen er meer welvaart voor terug. Politici moeten nog steeds leren dat het onmogelijk is de resultaten van de markt te hebben zonder het bijbehorende marktproces. Zo zijn er ook zeker geen politici nodig om zeepbellen in stand te houden of onhoudbare situaties tot standaardbeleid te maken. Bovenal verdwijnen er met liberaal beleid afhankelijke onderdanen waar we zelfstandige burgers voor terug krijgen. Vertrouwen in mensen impliceert immers een vertrouwen in de markt. Een markt die is gebaseerd op de natuurlijke neiging van een ieder om zijn positie in de ruil te verbeteren en waartoe alle kennis in de samenleving wordt benut.

NOTEN

1. Vgl. A.R. Leen, 'Overwinning van links is kiezersbedrog', *NRC-Handelsblad*, 8 maart, 2006.
2. B. Goldwater, *The Conscience of a Conservative*, Shepherdsville, 1960, p. 22.
3. B.W. Folsom, 'Which Strategy Really Ended the Great Depression?', *The Freeman*, september, 2011.
4. J. Powell, *FDR's Folly. How Roosevelt and his new deal prolonged the great depression*, New York, 2003.
5. J.M. Buchanan, 'Reform without Romance, First Principles in Political Economy', in: J.M. Buchanan, *Ideas, Persons, and Events*, Indianapolis, 2001.
6. J.M. Buchanan, *Moral Science and Moral Order*, Indianapolis, 2001, p. 96.
7. Overigens onderschreven bijna alle denkers in de tijd van Smith de *doux-commerce thesis*: de markt civiliseert (J. Meadowcroft, *The Ethics of the Market*, New York, 2005, p. 5).
8. De intensivering van de concurrentie door de ene interne markt valt natuurlijk moeilijk te meten, vooral daar ook niet bekend is hoe de situatie zonder het internemarktprogramma zou zijn geweest. Voor schattingen en discussie zie *Met Europa meer groei*, SER, Den Haag, mei 2004.
9. J.M. Buchanan, 'Constitutional Efficiency and the European Central Bank', *Cato Journal*, Vol. 24, 2004.
10. M. van de Velde, 'Kapitalisme buit kennis het beste uit', in: *Politieke visies op innovatie. Essays van wetenschappelijke bureaus van politieke partijen*, Den Haag, 2005.

11. V. Klaus, *Blauwe planeet in groene kluisters. Wat wordt bedreigd: Het klimaat of de vrijheid?*, Rijswijk, 2008
12. “[W]e are not running a ‘no-failure’ regime. Failure is an inherent part of a flexible, competitive, innovative capitalistic system,” Howard Davies in: P. Booth and D. Currie (eds), *The regulation of financial markets*, London, 2003.
13. A. Greenspan, Dodd-Frank fails to meet test of our times, *Financial Times*, 29 maart, 2011.
14. Zie Hoofdstuk IV en V, in: F. de Graaf (e.a.), *Vertrouwen in de markt*. Den Haag, 2007.
15. J.M. Buchanan, ‘Afraid to be free: Dependency as desideratum’, *Public Choice* (124), 2005.
16. J.M. Buchanan, *Why I, Too, Am Not a Conservative, The Normative Vision of Classical Liberalism*, Cheltenham, 2005.
17. A.R. Leen, ‘Geef individu weer zijn vrijheid’, *Het Financieele Dagblad*, 14 oktober 2010.
18. Volgens Barro is er ‘zero evidence that deficit-financed transfers raise GDP and employment’, in: R.J. Barro, ‘Keynesian Economics vs. Regular Economics’, *The Wall Street Journal*, 23 augustus, 2011; Volgens Gary Becker is het stimuleren van de economie de macro-economische equivalent van het middeleeuwse aderlaten (‘The Great Recession and Government Failure. When comparing the performance of markets to government, markets look pretty darn good’, *The Wall Street Journal*, September 2, 2011).
19. A.R. Leen, ‘DSB-bank: Bos en Scheringa de maat genomen’, *Liberaal Reveil*, december 2009.
20. P.J. Boettke, ‘Economics for Yesterday, Today, and Tomorrow,’ *Journal of Private Enterprise* 26 (1), 2010.
21. Zoals Keynes ook toegeeft in het voorwoord van de Duitse vertaling van zijn *General Theory* uit 1936.
22. F. de Graaf en A.R. Leen, ‘Gat in de markt en niet in hand overheid’, *Het Financieele Dagblad*, 3 april 2009.
23. A.R. Leen, ‘De kredietcrisis. Het liberale antwoord’, *Liberaal Reveil*, December, 2008.
24. De nieuwste integratie nota is daar een voorbeeld van. Integratienota Integratie, binding, burgerschap, 16-06-2011, BZK.
25. Zoals in navolging van Hayek, Buchanan stelt (samen met R.D. Congleton) in: *Politics by Principle, Not Interest. Towards Nondiscriminatory Democracy*, Indianapolis, 1998.
26. A.R. Leen, Eigendomsrechten ter beheersing van de begroting, *Staatscourant*, 7 oktober 2009.
27. Zie bijvoorbeeld over de rol van parlement F. de Beaufort, ‘Actievoeren in de Chambre de Réflexion’, *Liberaal Reveil*, maart 2011.
28. F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, London and New York, 1960; vgl. J. M. Buchanan, *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*, Indianapolis. 1999.
29. P. van Schie, Dreigend Duits-Frans dirigisme, 28.2.2011.
<http://teldersstichting.vvd.nl/nieuws/219/dreigend-duits-frans-dirigisme>
30. Zoals de uitspraak van het Duitse Constitutionele Hof over het verdrag van Lissabon van 30 juni 2009 (Bundesverfassungsgericht, 2 Bve 2/08, Abstaz Nr 91-421).

31. F.A. Hayek, 'The Principles of a Liberal Social Order', in: *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, London, 1976; vgl. J. M. Buchanan, 'Notes on the Liberal Constitution', *Cato Journal*, 2004, Vol. 14.
32. M. Thatcher, Keith Joseph Memorial Lecture ('Liberty and Limited Government'), 1996.
33. F. Bastiat, *The Law*, 1850.
34. F. de Graaf en A.R. Leen, 'Kabinet is pas echt sociaal als het meer privatiseert', *De Volkskrant*, 19 maart, 2007; vgl. A.R. Leen, Individuele eigenwijsheid slaat collectieve eigengereidheid, *Liberaal Reveil*, maart 2008.